

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

موسسه
آموزش عالی
شانديز

موسسه آموزش عالی غیرانتفاعی غیردولتی شانديز

گروه آموزشی حقوق

پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد

مبانی فقهی و امکان سنجی جرم انگاری نگهداری حیوانات و رویه قضایی در شهر

مشهد از ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۰

استاد راهنما: دکتر حسین فتح آبادی

دانشجو: سیدعلی ارادتی

بهمن ماه ۱۴۰۱

بسمه تعالی

تعهد نامه اصالت پایان نامه / رساله

اینجانب سید علی ارادتی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد نا پیوسته در رشته حقوق جزا و جرم شناسی که در تاریخ ۱۴۰۱/۱۱/۲۵ از پایان نامه / رساله خود تحت عنوان: "مبانی فقهی و امکان سنجی جرم انگاری نگهداری حیوانات و رویه قضایی در شهر مشهد از ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۰" با کسب نمره ۱۷/۷۵ دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

- ۱- این پایان نامه / رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاورد های علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.
- ۲- این پایان نامه / رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر و یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- ۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی موسسه آموزش عالی شاندیز مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- ۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و موسسه آموزش عالی شاندیز مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی سیدعلی ارادتی

امضاء و تاریخ ۱۴۰۲/۰۳/۲۳

چنانچه رسم این است که با تقدیم ثمره تلاش به عزیزان، می‌توان به آنان بیش از پیش تقرب حاصل کرد، این مختصر را به یگانه بانوی زندگی‌ام

«همسر شایسته و بی‌همتایم»

که در محضر گرانمایه‌ترین پدرِ عالم امکان پرورش یافته است، تقدیم می‌نمایم.
باشد که مقبول آن ارجمندان قرار بگیرد.

سپاس خدای را

به وسعت همهٔ آن سپاسی که ملائکه مقرب و خلائق مکرم و ستایندگان پسندیده او را شکر گفته‌اند. برترین شکر از میان هر شکری، چون برتری پروردگارمان بر هر وجودی.

سپاس خدای را در برابر عطا و احسانش؛ احسانی که به ما و قبل از ما و بعد از ما از بندگان، عطا فرموده. سپاسی به اندازه آنچه هست و در آینده علمش می‌نماید، سپاسی چندبرابر آنچه هست، جاویدان و همیشگی، تا روز رستاخیز. سپاس بیکران.

چکیده

نگهداری حیوانات در راستای رفع نیازهای بشر، از دیرباز مورد توجه انسانها بوده است. این موضوع تا بدانجا گسترش یافته است که انسانها برای اقناع و خرسندی خود، پای حیوانات را به زندگی و محل سکونت خود باز کرده و همانند اعضای خانواده از حیوانات پذیرایی می‌نمایند. با گسترش نگهداری حیوانات در جوامع کنونی، این امر به تدریج منتهی به فرهنگ و هنجار خواهد شد. هرچند در حال حاضر برای برخی افراد نگهداری حیوانات از ضروریات زندگی به‌شمار آمده و فقدان آن موجب بروز آسیب‌های روانی می‌گردد. این موضوع سبب ایجاد چالش‌هایی گردیده است. از یک سو آموزه‌های دینی و فقه ما محدودیت‌هایی از جمله در بحث نجاسات و حیوانات نجس‌العین مطرح نموده است و از سوی دیگر قوانین کیفری ما از انسجام جامع و کاملی برخوردار نیستند. از این رو می‌بایست تلفیقی بین فقه و قانون کیفری و فرهنگ جامعه درخصوص موضوع نگهداری حیوانات ایجاد گردد. در قانون‌نویسی؛ قابل اجرا بودن، عمومی بودن و معطوف بودن به نیازهای واقعی جامعه؛ حایز اهمیت است. بنابراین در بحث جرم‌انگاری نگهداری حیوانات علاوه بر در نظر داشتن مقررات فقهی، باید به موارد دیگر از جمله فرهنگ جامعه، نیازهای واقعی افراد، اصول و محدودیت و معیارهای شرعی و قانون اساسی نیز توجه نمود. از این رو، براساس اصل هفتاد و یکم قانون اساسی، مجلس شورای اسلامی در حدودی که در قانون اساسی مقرر شده است می‌تواند قوانین وضع نماید. بنابراین، پژوهش حاضر با بررسی و ملاحظه نظرات فقهی، قوانین کیفری موجود، تأثیر نگهداری حیوانات بر سلامت روان افراد و رویه قضایی درخصوص نگهداری حیوانات و نیز تفحص در فرهنگ جامعه و نیازهای افراد، جرم‌انگاری نگهداری حیوانات را به‌طور مطلق مطلوب ندانسته و با تفکیک میان حیوانات مضر و خطرناک از دیگر حیوانات، نگهداری حیواناتی که برای افراد جامعه مضر و خطرناک می‌باشد قابل جرم‌انگاری است و برای نگهداری حیواناتی که غیرمضر شمرده می‌شوند، بدون جرم‌انگاری مقرراتی وضع گردد.

واژگان کلیدی: جرم‌انگاری، نگهداری حیوانات، رویه قضایی، فقه

فهرست مطالب

۱- مقدمه.....	۱
۱-۲- بیان مسأله و اهمیت تحقیق.....	۱
۱-۳- اهداف و فرضیه‌های تحقیق.....	۲
۱-۴- طرح تحقیق.....	۲
۱-۵- پیشینه تحقیق.....	۳
۱-۶- مبانی نظری تحقیق.....	۴
۱-۷- ساختار تحقیق.....	۵
۲- تعاریف و مفاهیم.....	۵
۲-۱- تعریف مبانی فقهی.....	۵
۲-۱-۱- مبانی.....	۵
۲-۱-۲- فقه.....	۶
۲-۱-۳- فقه در اصطلاح فقیهان.....	۶
۲-۲- نگهداری.....	۷
۲-۲-۱- در لغت.....	۷
۲-۲-۲- در اصطلاح.....	۷
۲-۳- حیوان.....	۷
۲-۴- اقسام حیوان.....	۸
۲-۴-۱- از لحاظ حلیت و حرمت.....	۸
۲-۴-۲- از لحاظ طهارت و نجاست.....	۹
۲-۴-۳- از لحاظ قبول و عدم قبول تزکیه.....	۹
۳- احکام حیوانات در منابع فقهی.....	۹
۳-۱- شیر و تخم حیوانات.....	۹
۳-۲- سؤر حیوانات.....	۹
۳-۳- ادرار و مدفوع حیوانات.....	۱۰
۳-۴- نفقه حیوانات.....	۱۰
۳-۵- حق خیار حیوان.....	۱۰
۳-۶- عاریه حیوان.....	۱۰
۳-۷- شکار حیوانات.....	۱۰
۳-۸- شکار حیوان با حیوانات.....	۱۰

- ۳-۹- حیوان گمشده..... ۱۰
- ۳-۱۰- جنایات حیوانات..... ۱۰
- ۳-۱۱- حقوق حیوانات در اسلام..... ۱۱
- ۳-۱۲- شرایط کشتن حیوانات..... ۱۱
- ۳-۱۳- حفاظت از جان حیوانات..... ۱۱
- ۳-۱۴- مهربانی و ملاحظت با حیوانات..... ۱۲
- ۳-۱۵- رسیدگی به حال حیوانات..... ۱۲
- ۳-۱۶- اغراض نگهداری حیوانات..... ۱۲
- ۳-۱۶-۱- نیازهای روزانه..... ۱۲
- ۳-۱۶-۱-۱- سواری..... ۱۳
- ۳-۱۶-۲- وسیله سرگرمی..... ۱۳
- ۳-۱۶-۳- غذا..... ۱۳
- ۳-۱۶-۴- بهره‌گیری روحی و اجتماعی..... ۱۳
- ۳-۱۶-۲- استفاده برای پوشش..... ۱۳
- ۳-۱۶-۳- رفع بلا..... ۱۴
- ۳-۱۶-۴- جلب برکت..... ۱۴
- ۳-۱۶-۵- توجه به خصلت‌های حیوانات..... ۱۴
- ۳-۱۷- حیوان نجس‌العین..... ۱۵
- ۳-۱۷-۱- مبحث نجاست سگ در اسلام..... ۱۶
- ۳-۱۷-۱-۱- مفهوم نجس..... ۱۶
- ۳-۱۷-۲- نجس در لغت..... ۱۶
- ۳-۱۷-۳- نجس در اصطلاح فقهی..... ۱۶
- ۳-۱۷-۲- نجاست سگ در قرآن..... ۱۷
- ۳-۱۷-۲-۱- حکایت سگ اصحاب کهف..... ۱۷
- ۳-۱۷-۲-۲- حکایت بلعم باعورا..... ۱۸
- ۳-۱۷-۳- حکم صید سگ شکارچی..... ۱۸
- ۳-۱۷-۳- نجاست سگ در روایات..... ۲۰
- ۳-۱۷-۱- روایاتی که به‌صراحت کلمه نجس را ذکر کرده است..... ۲۰
- ۳-۱۷-۲- احادیثی که در آنها واژه نجس نیامده است..... ۲۱
- ۳-۱۷-۴- نجاست سگ و اجماع فقهاء..... ۲۲

۲۲	۳-۱۷-۵- نجاست انواع سگها.....
۲۳	۳-۱۷-۶- فلسفه نجاست سگ.....
۲۷	۳-۱۷-۷- خرید و فروش سگ.....
۲۷	۳-۱۷-۱- عدم دخالت نجاست در معامله.....
۲۸	۳-۱۷-۲- احادیث در خصوص معامله سگ.....
۲۹	۳-۱۷-۸- نگهداری سگ در خانه.....
۳۰	۳-۱۷-۹- زشتی و قبح سگ‌بازی.....
۳۱	۳-۱۷-۱۰- حقوق سگ به‌عنوان یک حیوان.....
۳۳	۳-۱۷-۱۱- یک استفتاء در مورد نجاست سگ.....
۳۳	۳-۱۷-۱۲- فقه پویا و نقش زمان و مکان.....
۳۴	۳-۱۷-۱۲-۱- زمان و مکان در احکام صادره از معصومین (ع).....
۳۴	۳-۱۷-۱۲-۱-۱- خضاب کردن.....
۳۴	۳-۱۷-۱۲-۲- زکات بر اسب.....
۳۵	۳-۱۷-۱۲-۲- نقش زمان و مکان در اجتهاد.....
۳۵	۳-۱۷-۱۲-۲-۱- خرید و فروش خون.....
۳۶	۳-۱۷-۱۲-۲-۲- فروش سلاح به دشمنان اسلام.....
۳۶	۳-۱۷-۱۲-۳- شطرنج.....
۳۷	۴- جرایم مرتبط با حیوانات در قوانین موجود.....
۳۸	۴-۱- صدمات وارده توسط حیوانات بر اشخاص.....
۳۹	۴-۲- صدمات وارده بر حیوانات.....
۳۹	۴-۲-۱- ایراد صدمه به حیوان حلال گوشت متعلق به دیگری.....
۳۹	۴-۲-۲- کشتن یا ربایش حیوانات حرام گوشت غیر حفاظت شده.....
۴۰	۴-۳- جرایم مرتبط با سگ‌گردانی در خیابانها و پارک‌ها.....
۴۱	۴-۴- جرایم مرتبط با مسایل بهداشتی حیوانات.....
۴۲	۴-۵- قوانین و آیین‌نامه‌های متفرقه.....
۴۲	۴-۵-۱- آیین‌نامه نحوه نگهداری حیوانات اهلی مصوب ۱۳۹۲/۰۲/۲۵.....
۴۳	۴-۵-۲- آیین‌نامه اجرایی قانون تملک آپارتمان‌ها مصوب ۱۳۴۷/۰۲/۰۸.....
۴۴	۴-۵-۳- قانون تفتیش صحنه حیوانات مصوب ۱۳۱۴/۰۶/۲۵.....
۴۵	۵- جرم‌انگاری.....
۴۶	۵-۱- روش پالایش.....

۴۶	۵-۱-۱- فیلتر اصول.....
۴۶	۵-۱-۲- فیلتر پیش فرضها.....
۴۶	۵-۱-۳- فیلتر کارکردها.....
۴۷	۵-۲- بررسی جرم‌انگاری در سایر نظامهای کیفری.....
۴۷	۵-۲-۱- اصل ضرر.....
۴۷	۵-۲-۲- پدرسالاری حقوقی.....
۴۸	۵-۲-۳- اخلاق‌گرایی حقوقی.....
۴۹	۵-۳- اصول و محدودیت‌های شرعی در جرم‌انگاری.....
۴۹	۵-۳-۱- اصل اباحه.....
۴۹	۵-۳-۲- اصل عدم ولایت.....
۵۰	۵-۴- اصول و محدودیت‌های قانون اساسی بر جرم‌انگاری.....
۵۰	۵-۴-۱- اصل مصونیت فردی.....
۵۰	۵-۴-۲- اصل منع تفتیش عقاید.....
۵۰	۵-۴-۳- اصل آزادی بیان نشریات و مطبوعات.....
۵۰	۵-۴-۴- اصل منع تجسس.....
۵۱	۵-۴-۵- اصل آزادی احزاب، جمعیت‌ها و انجمن‌ها و آزادی شرکت در آن‌ها.....
۵۱	۵-۴-۶- اصل تشکیل اجتماعات و راهپیمایی‌ها.....
۵۱	۵-۴-۷- اصل آزادی شغل.....
۵۱	۵-۴-۸- اصل منع دستگیری.....
۵۱	۵-۴-۹- اصل منع تبعید.....
۵۲	۵-۵- معیارها و ضوابط جرم‌انگاری در شرع و قانون اساسی.....
۵۲	۵-۵-۱- معیارهای شرعی جرم‌انگاری.....
۵۲	۵-۵-۲- معیارها و ضوابط جرم‌انگاری در قانون اساسی.....
۵۳	۵-۶- معیارهای عام جرم‌انگاری در قانون اساسی.....
۵۳	۵-۶-۱- معیار مقرر در اصل چهارم قانون اساسی.....
۵۳	۵-۶-۱-۱- معیار جلوگیری از اضرار به غیر.....
۵۴	۵-۶-۱-۲- جلوگیری از تجاوز به منافع عمومی.....
۵۴	۵-۶-۲- معیارهای مقرر در اصل نهم قانون اساسی.....
۵۵	۶- رویه قضایی.....
۵۵	۶-۱- رویه قضایی در شهر مشهد.....

- ۶-۲- آرای مرتبط با موضوع پژوهش صادره از دادگاه‌های تهران..... ۵۸
- ۶-۲-۱- دادنامه شماره ۱..... ۵۸
- ۶-۲-۲- دادنامه شماره ۲..... ۶۰
- ۶-۲-۳- دادنامه شماره ۳..... ۶۱
- ۶-۲-۴- دادنامه شماره ۴..... ۶۲
- ۷- طرح صیانت از حقوق عامه در مقابل حیوانات مضر و خطرناک..... ۶۴
- ۷-۱- نقدی بر طرح صیانت..... ۶۵
- ۷-۲- ایرادات اداره کل تدوین قوانین بر طرح صیانت..... ۶۷
- ۷-۳- ایرادات اداره کل اسناد و تنقیح قوانین بر طرح صیانت..... ۶۸
- ۷-۴- لایحه حمایت از حیوانات..... ۶۹
- ۷-۵- پیش‌نویس لایحه تعزیرات (۱۴۰۱)..... ۷۰
- ۸- تاریخچه اهلی شدن حیوانات در ایران..... ۷۱
- ۸-۱- تأثیر نگهداری حیوانات خانگی بر سلامت روان..... ۷۲
- ۸-۲- مفهوم سلامت روانی..... ۷۳
- ۸-۱-۳- فواید نگهداری از حیوانات خانگی بر سلامت روح و روان..... ۷۳
- ۸-۳-۱- کاهش حس تنهایی..... ۷۴
- ۸-۳-۲- احساس آرامش..... ۷۴
- ۸-۳-۳- اعتماد به نفس و حس مسئولیت‌پذیری..... ۷۴
- ۸-۳-۴- کمک به بهبودی اختلالات روانی..... ۷۴
- ۸-۳-۵- تأثیر بر فشار خون و سلامت قلب..... ۷۵
- ۸-۳-۶- افزایش عشق و محبت در خانواده..... ۷۵
- ۸-۴- فواید نگهداری حیوانات خانگی برای سالمندان..... ۷۵
- ۸-۴-۱- افزایش فعالیت بدنی سالمندان..... ۷۵
- ۸-۴-۲- کمک به بهبودی سلامت جسمانی..... ۷۵
- ۸-۴-۳- کاهش استرس سالمندان..... ۷۵
- ۸-۴-۴- یافتن دوست و بهبودی در روابط اجتماعی..... ۷۶
- ۸-۴-۵- احساس ارزشمند بودن..... ۷۶
- ۸-۵- فواید نگهداری حیوانات خانگی برای کودکان..... ۷۶
- ۸-۵-۱- حیوان خانگی؛ عضو گروه..... ۷۷
- ۸-۵-۲- حیوان خانگی؛ دوست کودکان..... ۷۷

۷۷.....	۸-۵-۳- افزایش اعتماد به نفس کودک.....
۷۷.....	۸-۵-۴- ایجاد حس مسئولیت پذیری.....
۷۸.....	۸-۵-۵- احتمال کاهش ابتلا به بیماری‌های قلبی عروقی.....
۷۸.....	۸-۵-۶- افزایش ایمنی بدن.....
۷۸.....	۹- نتیجه‌گیری و پیشنهادات
۷۹.....	۹-۱- نتیجه‌گیری.....
۸۰.....	۹-۲- پیشنهادات.....
۸۱.....	۱۰- منابع.....
۸۱.....	۱۰-۱- فارسی.....
۸۳.....	۱۰-۲- عربی.....
۸۵.....	۱۰-۳- مقالات
۸۶.....	۱۰-۴- انگلیسی.....
۸۷.....	۱۰-۵- تارنما

۱- مقدمه

یکی از مسایل مهمی که از دیرباز مورد توجه بشر بوده است ارتباط بین انسان و حیوانات می‌باشد. این رابطه می‌تواند از جنبه‌های مختلفی مورد بررسی قرار گیرد. انسان که از منظر دین مبین اسلام، اشرف مخلوقات است، گاهی به خود این اجازه را می‌دهد که بر تمام آنچه در عالم هستی و از جمله حیوانات وجود دارد، حکمرانی و سیطره داشته باشد. این احساس استیلا و چیرگی تا بدانجا پیش رفته که انسان جمیع حیوانات را از آن خود دانسته و چه از راه صید و شکار و چه از راه نگهداری، قصد دارد به نیازهای خود پاسخ دهد. دین مبین اسلام و مقررات کیفری در ایران، برای این قبیل موارد محدودیت‌هایی را قایل می‌شوند. یکی از محدودیت‌های اساسی مذکور در آموزه‌های دینی مسلمانان همان مبحث نجاسات و حیوانات نجس‌العین می‌باشد. افزون‌بر آن؛ هم در فقه و هم در قانون مباحث فراوانی در خصوص عدم اضرار به غیر، رعایت بهداشت عمومی و عدم سوءاستفاده از حق نیز مطرح است که گاهی با نگهداری حیوانات در تعارض است. با گسترش جوامع بشری و زندگی شهرنشینی و به‌ویژه زندگی آپارتمان‌نشینی و ازسوی دیگر تمایل بسیار زیاد افراد به نگهداری حیوانات در ایران، باعث اعمال نظرات مختلفی در این خصوص گردیده است. ازسوی آموزه‌های دینی اسلام مسایل مختلفی مطرح می‌نماید و نیز مقررات جزایی ایران محدودیت‌هایی گذارده است و ازسوی دیگر تمایل و رغبت فراوان افراد به نگهداری حیوانات در محل سکونت خود، مسایلی است که موضوع را بسیار پیچیده و دشوار کرده است. در این‌میان آنچه که مورد نظر است ایجاد تعادل بین مقررات فقهی و قانونی با نحوه پاسخ‌گویی به تمایل نگهداری حیوانات توسط افراد می‌باشد.

دین رسمی ایران، اسلام و مذهب جعفری‌اثنی‌عشری است. این موضوع به‌صراحت در اصل دوازدهم قانون اساسی^۱ آمده است. ازسوی دیگر، بنابر اصل چهارم قانون اساسی^۲، تمامی قوانین و مقررات می‌بایست بر مبنای معیارهای اسلامی باشد. بنابراین تصویب قوانین کیفری نباید با موازین اسلامی مغایرت داشته باشد و تمیز این موضوع بردوش فقهای شورای نگهبان است. این پژوهش در راستای بررسی نظرات فقهی در خصوص نگهداری حیوانات و امکان جرم‌انگاری آن در قوانین جزایی ایران، تهیه و تدوین گردیده است. افزون‌بر آن رویه قضایی شهر مشهد در سالهای ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۰ در این خصوص استعلام و مورد بررسی قرار گرفته است.

۱-۲- بیان مسأله و اهمیت تحقیق

نگهداری حیوانات موضوع مهمی است که به‌تدریج در حال گسترش می‌باشد و چنانچه با همین روند پیش رود، تبدیل به یک فرهنگ و هنجار خواهد شد. هرچند در حال حاضر نیز ایرانیان زیادی زندگی با حیوانات را از ضروریات می‌دانند و با این سبک زندگی خو گرفته‌اند. اما نکته مهم این است که فقه ما در خصوص نگهداری حیوانات چه موضعی دارد و قوانین

^۱ دین رسمی ایران، اسلام و مذهب جعفری اثنی‌عشری است و این اصل الی الابد غیرقابل تغییر است و مذاهب دیگر اسلامی اعم از حنفی، شافعی، مالکی، حنبلی و زیدی دارای احترام کامل هستند و پیروان این مذاهب در انجام مراسم مذهبی، طبق فقه خودشان آزادند و در تعلیم و تربیت دینی و احوال شخصیه (ازدواج، طلاق، ارث و وصیت) و دعاوی مربوط به آن در دادگاه‌ها رسمیت دارند و در هر منطقه‌ای که پیروان هر یک از این مذاهب اکثریت داشته باشند، مقررات محلی در حدود اختیارات شوراها بر طبق آن مذهب خواهد بود، با حفظ حقوق پیروان سایر مذاهب.

^۲ کلیه قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر این‌ها باید بر اساس موازین اسلامی باشد. از این رو، تصویب قوانین جزایی نباید مغایرتی با موازین اسلامی داشته باشد و تشخیص این امر بر عهده فقهای شورای نگهبان است.

جزایی ما چطور موضوع را بررسی نموده‌اند. دراینکه قوانین کیفری ایران بصورت پراکنده و غیر منسجم پاره‌ای از مواد را به مبحث حیوانات و به‌ویژه نگهداری آنها، اختصاص داده است، تردیدی نیست. با این‌وصف آیا می‌توان نگهداری حیوانات را جرم‌انگاری کرد؟ به تعبیر دیگر امکان جرم‌انگاری نگهداری حیوانات وجود دارد؟ اگر پاسخ این سوال مثبت باشد، این جرم‌انگاری می‌بایست مطلق باشد یا مقید؟ بدلیل تعارضاتی که در فقه و عدم انسجامی که در قوانین جزایی ما وجود دارد، نظرات متفاوتی در این خصوص مطرح می‌گردد. به‌تازگی نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی، طرحی را تحت عنوان "صیانت از حقوق عامه در مقابل حیوانات مضر و خطرناک" مطرح نموده و به امضاء تعدادی از نمایندگان رسانده‌اند. در این طرح به‌طور کلی واردات، تولید، تکثیر، پرورش، خرید و فروش، حمل و نقل و گردانیدن اعم از پیاده و یا با وسیله نقلیه و نگهداری حیوانات وحشی، نامتعارف، مضر و خطرناک از قبیل: کروکودیل (تمساح)، لاک‌پشت، مار، سوسمار، گربه، موش، خرگوش، سگ و سایر حیوانات نجس‌العین و میمون، ممنوع اعلام شده و برای مرتکبین جزای نقدی در نظر گرفته شده است. اساس ارایه اینگونه طرح‌ها و طرح‌های مشابه دو مطلب است. اول آنکه اختلاف در تفسیر مبانی فقهی موضوع مورد بحث، بویژه در مبحث نجس‌العین بودن برخی حیوانات. دوم آنکه تعارض بین فرهنگها. از این‌رو می‌بایست تعادلی ایجاد تا این اختلافات و نظریات متعدد به نظری واحد تبدیل تا از تورم قوانین جزایی، به‌ویژه قوانینی که با فرهنگ جامعه به‌طور کلی و یا جزئی در تعارض است، پرهیز شود. بنابراین در راستای خاتمه بخشیدن به نظرات مختلف و گاهی متعارض و فقدان قوانین کیفری منسجم در امر نگهداری حیوانات، ضرورت پژوهش حاضر آشکار می‌گردد. افزون بر آن رویه قضایی شهر مشهد به‌عنوان پایتخت معنوی کشورمان ایران، در دو سال اخیر، مورد بررسی قرار گرفته است که می‌تواند مفید واقع گردد.

۱-۳- اهداف و فرضیه‌های تحقیق

همانطور که در ذیل مبحث بیان مسأله و اهمیت تحقیق، عنوان شد، هدف پژوهش حاضر بررسی این موضوع بسیار مهم است که اساساً امکان جرم‌انگاری نگهداری حیوانات تحت چه شرایطی امکان‌پذیر است؟ در مبانی فقهی ما در این خصوص چه آمده و براساس نظرات فقهی، چه قیودی در نگهداری حیوانات وجود دارد؟ در صورت جرم‌انگاری نگهداری حیوانات، بین قوانینی که تصویب خواهد شد با فرهنگ جامعه چه تعارضی بوجود خواهد آمد؟

جرم‌انگاری نگهداری حیوانات، معطوف به نیازهای واقعی جامعه می‌باشد و قابل اجرا خواهد بود؟ چگونه می‌توان بین فقه و قوانین جزایی از یک‌سو و فرهنگ جامعه از سویی دیگر، درخصوص موضوع پژوهش، تعادل و توازن برقرار کرد؟

در زمان کنونی چگونه می‌توان ضرورت جرم‌انگاری نگهداری حیوانات را، چه به‌صورت مطلق یا مقید، بررسی کرد؟ رویه قضایی شهر مشهد در دو سال اخیر، نسبت به بحث نگهداری حیوانات چه مسیری را طی کرده است؟

۱-۴- طرح تحقیق

پژوهش حاضر به روش توصیفی، تحلیلی و کاربردی و نحوه جمع‌آوری اطلاعات به‌صورت کتابخانه‌ای یا اسنادی و میدانی می‌باشد. همچنین در این پژوهش از مدارک، اسناد و اطلاعات موجود در اینترنت، مقالات، نشریات، کتب و پایان‌نامه‌ها از طریق فیش‌برداری به‌عنوان ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات و همچنین پرسشگری میدانی و انجام مصاحبه در محدوده مکانی و زمانی مشخص، استفاده شده است.

۱-۵- پیشینه تحقیق

در رابطه با موضوع پژوهش تاکنون، به‌طور دقیق تحقیقی صورت نگرفته است. اما تحقیقات و پژوهش‌هایی نزدیک به پژوهش حاضر وجود دارد که در ذیل به‌اختصار به آنها اشاره می‌شود.

محمدرضا شاکری در پایان‌نامه خود با موضوع نگهداری حیوانات در منزل از دیدگاه فقه اهل بیت علیهم‌السلام می‌نویسد: نگهداری حیوانات اعم است از حیوانات حلال گوشت و حیوانات حرام گوشت. در یک تقسیم‌بندی احکام به حکم وضعی و تکلیفی تقسیم می‌شوند و نگهداری حیوان در منزل از نظر حکم وضعی، نگهداری حیوان حلال گوشت در منزل جایز است مگر اینکه دلیل خاصی بر حرمت آن وجود داشته باشد. از نظر حکم تکلیفی، نگهداری حیوانات حلال گوشت، جایز است و برخی از حیوانات حلال گوشت مانند خروس و مرغ مستحب است. اما حکم وضعی نگهداری از حیوانات حرام گوشت این است که برخی از حیوانات حرام گوشت مانند سگ، میمون و خوک حرام هستند، پس حرمت دارند و نگهداری برخی دیگر از حیوانات حرام گوشت مانند گربه، جایز است.

حسین مشرفی در پایان‌نامه خود با موضوع حمایت کیفری از حیوانات در حقوق ایران و انگلیس با تأکید بر رویه قضایی ایران می‌نویسد: امروزه علم حقوق و به‌خصوص حقوق کیفری نقش به‌سزایی در راستای پیشگیری، کنترل و کاهش آسیب‌های وارده به حیوانات و نقض حقوق آنها عهده‌دار می‌باشد. در حقوق ایران قوانین پراکنده‌ای در راستای حمایت از حقوق حیوانات وجود دارد و قانون‌گذار تلاش کرده تا با استفاده ناقصی از فقه اسلام و قوانین سایر کشورها به تنظیم قانونی در این جهت اقدام کند که البته تاکنون در تهیه قانونی مستقل موفق نبوده است. لذا با تحلیل قوانین ایران در زمینه حقوق حیوانات در کنار بررسی حقوق حیوانات در حقوق مترقی انگلستان، تلاش برای یافتن کاستی‌های حقوق ایران و اصلاح آن است. در حقوق ایران علی‌رغم اینکه در برخی از اصول قانون اساسی به حقوق حیوانات اشاره غیرمستقیم شده و در برخی از مواد قانون مدنی و قانون مجازات اسلامی، بعضی از آن حقوق آمده است و در دیگر قوانین خاص محیط زیستی اگرچه قوانینی در موضوع حیات وحش و حیوانات وحشی یا حفاظت از منابع آبی، فعالیت‌های شکار و ماهیگیری تصویب شده و جرم‌انگاری نیز در نظر گرفته شده است، اما برخلاف قوانین انگلستان، هیچ قانونی در حوزه حمایت و رفاه مطلق حیوانات در کشور تصویب نشده است. مشخصاً هیچ عنوان مجرمانه مستقلی تحت عنوان ظلم به حیوانات (حیوان آزاری) یا رفتارهایی که از مصادیق آن است، وجود ندارد و در این زمینه خلأ قانونی قابل توجهی دیده می‌شود.

محمد جمالی و مصطفی ذوالفقارطلب در مقاله پژوهشی خود با عنوان وضعیت فقهی نجاست و نگهداری از سگ در مذاهب اسلامی می‌نویسند: امروزه سگ به‌عنوان حیوانی با وفا، خواسته یا ناخواسته در برخی خانه‌ها وجود دارد. این موضوع چالشی فراروی فقه قرار داده که فقه پویا باید بتواند این موضوع را تعدیل نماید. جمهور فقها با توجه به نصوصی همچون تعدد شستن ظروف مورد تماس با دهان سگ با روش خاص و انتقال برخی بیماری‌ها به انسان، قایل به حرمت و نجاست آن

هستند و برخی دیگر نیز با توجه به اصل پاک بودن اشیاء، واکسیناسیون و انواع تستهای پزشکی این حیوان، قایل به جواز و پاک بودن آن هستند. بنابراین باید بین نصوص شرعی و داده‌های علم پزشکی در کنترل این حیوان، تلفیق ایجاد کرد. فاطمه عرب احمدی در پایان‌نامه خود با عنوان حقوق حیوانات از دیدگاه فقه و قانون آورده است: اهمیت حقوق حیوانات در فقه اسلامی به حدی است که تعدادی از فقها مانند صاحب جواهر (ره) آن را حق‌الله دانسته است. قوانین حمایتی اسلام از حیوانات؛ حکم شرعی و لازمه‌ای دارد که می‌توان آن را به حقوق نیز تعبیر کرد. از آنجایی که حیوانات دارای احترام، درک و شعور هستند، این حقوق برای آنها ایجاد شده است. با توجه به مباحث فقهی انجام شده، سلب حقوق مادی و معنوی حیوان گناهی کبیره منظور شده که آثار اخروی و دنیوی برای شخص گناهکار به همراه دارد. حیوانات نیز مانند انسان از منزلت و مقام خاصی برخوردارند، از طرفی خداوند درخواست‌ها و دعا‌های آنان را می‌پذیرد و به دلیل وجودشان مجازات رفتار زشت انسان‌ها به تأخیر می‌افتد و از سوی دیگر، انسان نیز موظف به حفظ و احترام به آنها است به‌طوری‌که پیامبر گرامی (ص) حیوانات را شایسته سلام دادن می‌داند. حیوانات و حقوق آنها نه تنها مورد سفارش پیامبر گرامی (ص) و ائمه معصومین (علیهم‌السلام) قرار گرفته است، بلکه اسلام تنها دین الهی است که در جهت حمایت از حیوانات حرم الهی را منطقه‌ای امن برای حیوانات اعلام کرده است که نه تنها آزار و اذیت حیوانات در آن منطقه ممنوع است، بلکه شکار حیوانات، بیرون بردن حیوانات و... را نیز غیر مجاز دانسته است.

از این رو پژوهش حاضر به نوبه خود، تحقیقی بدیع و بی‌سابقه‌ای به‌شمار می‌آید.

۱-۶- مبانی نظری تحقیق

پیرامون پژوهش حاضر، تاکنون بررسی‌های دقیق و علمی و میدانی صورت نگرفته است. تعدادی مقاله و پایان‌نامه با موضوعات نزدیک به موضوع پژوهش حاضر وجود دارد که به‌طور قطع با اهداف این پژوهش متفاوت است. با توجه به نظرات مختلف فقها در بحث حیوانات و نگهداری آنها و نیز طرح‌های ارایه شده از سوی نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی، به‌ویژه طرح صیانت از حقوق عامه در مقابل حیوانات مضر و خطرناک که به‌تازگی ارایه شده، پژوهش حاضر امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر می‌باشد. در امر قانونگذاری علی‌رغم رعایت قواعد و مقررات کلی، باید بررسی‌های تخصصی نیز در تدوین آن صورت پذیرد. از این رو در بند ۹ سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری مصوب مقام معظم رهبری مدظله العالی منتشر شده در سال ۱۳۹۸ به‌صراحت آمده است، اصول قانون‌گذاری و قانون‌نویسی و تعیین ساز و کار برای انطباق لوایح و طرح‌های قانونی بایستی با رعایت موارد ذیل صورت پذیرد:

- قابل اجرا بودن قانون و قابل سنجش بودن اجرای آن.

- معطوف بودن به نیازهای واقعی.

- شفافیت و عدم ابهام.

- استحکام در ادبیات و اصطلاحات حقوقی.

- بیان شناسه تخصصی هر یک از لوایح و طرح‌های قانونی و علت پیشنهاد آن.

- ابتناء بر نظرات کارشناسی و ارزیابی تأثیر اجرای قانون.

- ثبات، نگاه بلند مدت و ملی.

- انسجام قوانین و عدم تغییر یا اصلاح ضمنی آنها بدون ذکر شناسه تخصصی.

- جلب مشارکت حداکثری مردم، ذی‌نفعان و نهادهای قانونی مردم‌نهاد تخصصی و صنفی در فرآیند قانون‌گذاری.

- عدالت محوری در قوانین و اجتناب از تبعیض ناروا، عمومی بودن قانون و شمول و جامعیت آن و حتی الامکان پرهیز از استثنای قانونی.

بنابراین درخصوص جرم‌انگاری نگهداری حیوانات، علاوه بر موضوعات فقهی آن، موارد بالا و همچنین محدودیت‌های قانون اساسی نیز باید رعایت گردد.

۱-۷- ساختار تحقیق

با توجه به سوالات اصلی تحقیق و اینکه درخصوص نگهداری حیوانات اهلی، آیین‌نامه^۳ مربوط در سال ۱۳۹۲ تصویب گردیده و لازم‌الاجرا می‌باشد و از سوی دیگر هدف پژوهش حاضر بررسی نگهداری حیوانات مذکور در آن آیین‌نامه، در شهرها و محل سکونت انسان نمی‌باشد. ازاین‌رو، پژوهش حاضر درمورد نگهداری حیواناتی که در زمان حاضر مورد توجه افراد می‌باشند، صورت پذیرفته است، ازجمله سگ‌های تزئینی، گربه، خرگوش، میمون و ... بر این اساس نوشته حاضر در چند بخش تدوین شده است که هر بخش دارای چند زیر مجموعه می‌باشد. بخش‌های اصلی آن به‌ترتیب عبارت‌اند از، تعاریف و مفاهیم، احکام حیوانات در منابع فقهی، اغراض و اهداف نگهداری حیوانات، حیوانات نجس‌العین، جرایم مرتبط با حیوانات در قوانین موجود، جرم‌انگاری، رویه قضایی، بررسی طرح صیانت، تأثیر نگهداری حیوانات بر سلامت روان، فقه پویا و نقش زمان و مکان، در انتها نیز نتیجه‌گیری و پیشنهادات.

۲- تعاریف و مفاهیم

۲-۱- تعریف مبانی فقهی

۲-۱-۱- مبانی

لغت‌شناسان مبانی را جمع مبنی به معنی بنیاد، شالوده، بنیان، اساس، پایه و ریشه دانسته‌اند. (طریحی، ۱۳۶۲: ۶۴). (بستانی، ۱۳۷۶: ۷۷۶).

آن‌ها این کلمات را مترادف با واژگانی چون اصل، قاعده، ضابطه می‌دانستند.

به‌نظر می‌رسد که واژه «مبانی» به‌تدریج مورد استفاده پژوهشگران علم قرار گرفته است تا به حوزه پیش‌فرض‌های کلان و مبانی مباحث کلامی و فلسفی علم و حتی دلایل اثبات یک نظریه اشاره کنند؛ نمونه‌ای از آن، کاربرد مبانی در علومى مانند تفسیر، فقه، حقوق، جامعه‌شناسی، تاریخ، جغرافیای سیاسی و یا استفاده از واژه مبنا در نظریه نسبیت انیشتین^۴ یا نظریه تکامل داروین^۴ است که شامل دلایل، مفاهیم و اصول کلی آن دانش و گاه با توسعه‌ای شامل اصول موضوعه کلامی و فلسفه‌های آنها می‌شود. به‌طور مثال مبانی فلسفی یا کلامی فقه یا مبانی اخلاقی حقوق و غیره.

^۳Einstein

^۴Darwin

ناصر کاتوزیان (۱۳۷۷) با اشاره به گستردگی معنای مبنا در کتاب مبانی حقوق عمومی می‌گوید: «کلمه مبنا کمی وسیع‌تر از معنای فلسفی آن به کار رفته است؛ یعنی تنها بیان دلیل مقتضیات و منشأ نهان تکالیف قانونی نیست، بلکه به‌ارکان اصلی حقوق عمومی نیز می‌پردازد و می‌کوشد قلمرو و حاکمیت را در آن مظاهر بیرونی تبیین کند (۹).

البته پاتریس ژوردن^۵ در کتاب خود مبانی را دلایل حقوقی و جستجوی دلایل نظری قواعد حقوقی تعریف می‌کند. در این تعریف، مبنا تنها به دلایل نظری یک قاعده یا علم مربوط می‌شود و در مقابل، برخی از محققین این واژه را به تبیین ماهیت پدیده‌های مورد نظر محدود کرده‌اند. (شایان‌مهر، ۱۳۷۹: ۵۲۳).

مبنا در دانش حقوق، نیروی الزام‌آور قانون و مرجعی است که ارزش قواعد حقوقی را تأمین می‌کند و اساس همه قواعد آن محسوب می‌شود. (کاتوزیان، ۱۳۷۷: ۲۱).

به‌گونه‌ای که نظام حقوقی بر آن استوار است و قواعد و مقررات حقوقی بر اساس آن وضع می‌شود. بنابراین نیرو و جاذبه‌ای که از قانون حمایت می‌کند و فرد را به اجرای آن ترغیب می‌کند، «مبنای حقوق» نامند. (همان: ۷).

کلمه «مبنا» اصطلاح حقوقی خاصی است که در فقه اسلامی و در بین فقهای مسلمان به کار نرفته است. بلکه -به گفته برخی از نویسندگان- آن چه فقهای مسلمان در برابر واژه «مبنا» به کار می‌برند، اصطلاح «ملاک» است. در علم فقه اسلامی «ملاک‌های احکام» اصولی است که بر اساس آن احکام و مقررات اجتماعی وضع می‌شود. (دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۶: ۱۷۴).

۲-۱-۲- فقه

فقه در لغت، به معنای دانستن و فهمیدن است. (جوهری، ۱۴۰۷ق: ۲۲۴۳). (فیروزآبادی، ۱۳۷۶: ۲۸۹). (ابن فارس، ۱۳۵۷: ۴۴۲).

همچنین به معنای درک چیزهای پنهان است. (عبدالناصر، ۱۳۴۵: ۹).

راغب در مفردات، آن را پی بردن از اطلاعات موجود به اطلاعات غایب تعریف کرده است. (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴: ۶۴۲). فقه به معنای مطلق فهم و معرفت و دانش، علم به چیزی، فهم و درک آن چیز، دانستن، فهمیدن، درک دقیق چیزی، درک اشیاء پنهان، درک اشیاء دقیق، درک معنا و هدف گوینده، درک دقیق مسائل نظری، کیفیت ذهن و سرعت انتقال، پی بردن از اطلاعات موجود به اطلاعات غایب استفاده شده است. (موسسه دائرةالمعارف الفقه الاسلامی، ۱۳۸۰: ۱۷). (گرجی، ۱۳۷۷: ۷). (شهابی، ۱۳۷۵: ۳۰).

۲-۱-۳- فقه در اصطلاح فقیهان

فقه در اصطلاح فقها و متفکران دینی: در شریعت اسلام، هر قانون الهی «حکم» نامیده می‌شود. (مطهری، ۱۳۷۷: ۵۴). هر حکم، تکلیفی را که خداوند متعال از بندگان نسبت به هر یک از کارهایشان انتظار دارد، مشخص می‌کند. مقصود از این احکام، این است که شخص در خارج عملی را انجام دهد یا ترک کند و یا در ترک یا انجام آن اختیار داشته باشد و

⁵Patrice Jourdain

مقصود از «علم فقه» علم به احکام شرعی از راه‌های اثبات آن است. (جمال الدین، ۱۳۶۵: ۲۶). به عبارت دیگر، فقه، شناخت احکام شرعی از طریق استدلال و برهان است. (گرجی، ۱۳۷۷: ۷). شهید ثانی (۱۳۷۴) می‌فرماید:

«فقه» در لغت به معنای فهم است و در اصطلاح «علم برای احکام شرعی که از ادله تفصیلی آنها به دست می‌آید به کار می‌رود» (۳۲).

واژه فقه به معنی فهم است.^۶ (فیومی، ۱۳۸۳: ۴۷۹) (مصطفوی، ۱۳۶۰: ۱۲۳).^۷ اما از آنجایی که مسلمانان علم و شناخت دین را نسبت به سایر علوم ارجمندتر می‌دانستند، تنها فهم دین را فقه نامیده‌اند و این گونه بود که اصطلاح علم فقه متولد شد.^۸ (ابن منظور، ۱۳۷۲: ۵۲۲).

۲-۲- نگهداری

۲-۲-۱- در لغت

نگهداری در لغت به چند معنا به کار می‌رود. از جمله حفاظت، حفظ، نگهداری، نگهبانی، صیانت، احتیاط، توجه، مراقبت، مواظبت، بازداري، کف، پرستاری و سرپرستی.

«حفاظت» در کتب‌العین اینگونه تعریف شده است: «الحفظ: نقيض النسيان و هو التعاهد و قلة الغفلة و التَّحَفُّظ: قلة الغفلة حذرا من السقطة في الكلام و الأمور و المُحَافَظَةُ: المواظبة على الأمور». (صاحب بن عباد، ۱۳۷۲: ۱۹۱).

یک معنی دیگر که معنی و مفهوم نگهداری را می‌رساند «الرعى و الرعايه» است. چنانچه در کتاب تاج العروس به نقل از راغب می‌نویسد: «أصل الرعى حفظ الحيوان إما بغذائه الحافظ لحياته، أو بذب الدو عنه». (الحسيني الزبيدي، ۱۳۴۴: ۴۶۶). اصل رعى حفظ حيوان است، این حمایت یا از طریق علف‌دادن به آن است، زیرا (با علف و غذا) جان حيوان حفظ می‌شود، یا حفظ به وسیله دفع دشمن از آن است.

بنابراین، معنا و مفهوم حفظ رابطه انسان و حیوانی که زیر دست یا مال آن شخص است، تعهد و عدم غفلت از هرگونه ضرر و مراقبت از آن است. به عبارت دیگر احترام به حفظ جان و رعایت تمام حقوق طبیعی آن. حیوانات نیز مانند سایر اشیاء قابلیت ملکیت را دارند و دارایی انسان محسوب می‌شوند. پس از نظر عرف و عقل و شرع اتلاف قبیح است.

۲-۲-۲- در اصطلاح

در اصطلاح نیز نگهداری به معنای محافظت و مراقبت از چیزی است. همانطور که در اصطلاحات فقهی آمده است: «الحفظ: حفظ الشيء يحفظه حفظا: صانه و رعاه». (محمود عبدالرحمان، ۱۳۷۷: ۵۷۷).

۲-۳- حیوان

^۶ الفقه: فهم الشيء قال ابن فارس و كل علم لشيء فهو فقه.

^۷ أن الأصل الواحد في المادة: هو فهم على دقة و تأمل، و بهذا القيد يفتقر عن مواد العلم و المعرفة و الفهم و غيرها.

^۸ مدخل فقه: الفقه: العلم بالشيء و الفهم له، و غلب على علم الدين لسيادته و شرفه و فضله على سائر أنواع العلم كما غلب النجم على الثريا و العود على المنديل؛ قال ابن الأثير: و اشتقاقه من الشق و الفتح، و قد جعله العرف خاصاً بعلم الشريعة، شرفها الله تعالى، و تخصيصاً بعلم الفروع منه.

حیوان، واژه‌ای عربی است که بر هر صاحب روح اطلاق می‌شود. انسان، که او را حیوان ناطق می‌خوانند، نیز شامل می‌شود. (ابن منظور، ۱۳۷۲: ۲۱۴).

در منابع دینی و متون فقهی این واژه بیشتر به موجود صاحب روح فاقد تعقل اطلاق شده که برابر کلمه «جانور» در زبان فارسی کنونی است.

۲-۴- اقسام حیوان

حیوانات از نظر نوع به دریایی و خشکی، پرندگان و غیر پرندگان، با خون جهنده و خون غیر جهنده و طبق احکام به حلال گوشت و حرام گوشت، پاک و نجس، مباح و غیر مباح، قابل تذکيه و غیر قابل تذکيه تقسیم می‌شوند.

۲-۴-۱- از لحاظ حلیت و حرمت

به نظر امام خمینی (ره) از حیوان دریایی فقط ماهی و پرنده، آن‌هم نه همه ماهی‌ها و پرندگان، را می‌توان خورد. پس خوردن همه انواع حیوانات دریایی غیر آن‌ها حرام است حتی بنا بر اقوا اگر حیوانی باشد مانند گاو دریایی که مثل آن در خشکی، خورده می‌شود. (خمینی، ۱۳۹۲: ۱۶۷).

از بین ماهی‌ها نیز فقط آن دسته ماهی‌هایی حلال است که در اصل و خلقت دارای فلس و قشر هستند هرچند که به مرور زمان و به علتی از بین رفته باشد. مانند ماهی «کَنْعَت» این ماهی آن‌گونه که درباره آن وارد شده، ماهی بدخلقی است که به سرعت می‌رود و با هر چیزی برخورد می‌کند. به همین جهت فلس آن از بین می‌رود. لذا اگر به بیخ گوش آن نگاه شود فلس دیده می‌شود.

و بین اقسام ماهی دارای قشر هم فرقی نیست پس همه آن‌ها، کوچک و بزرگ، حلال است از قبیل ماهی بزّ و بتی و شبّوط و قطّان و طیرامی و ابلامی و غیر این‌ها و هر ماهی که ذاتاً فلس ندارد خورده نمی‌شود مانند ماهی جَرّی، زهو، مار ماهی و غیر این‌ها. اربیان که در زبان اهل این زمان روبیان (میگو) نامیده می‌شود از جنس ماهی فلس‌دار است و خوردن آن جایز است. (همان).

تخم ماهی هم از خود آن ماهی تبعیت می‌کند پس تخم ماهی حلال، حلال است گرچه نرم باشد و تخم ماهی حرام، حرام است گرچه خشن و زبر باشد و در حال مشته به بودن، احوط (وجوبی) آن است که اگر نرم است خورده نشود. البته اگر معلوم نباشد آیا از ماهی حلال است یا از ماهی حرام و خشن باشد و یا خشن بودن هم مشته به باشد، خوردن آن حلال است. (همان: ۱۶۸).

بنابر قول مشهور همه جانوران دریایی -به جز ماهی فلس‌دار و همچنین میگو و پرندگان دریایی- حرام هستند. (النجفی الجواهری، ۱۳۶۲: ۲۴۱).

جانوران خشکی به پرندگان، چهارپایان و حشرات تقسیم می‌شوند. پرندگان حرام گوشت سه نوع هستند: چنگال‌دار، مسخ‌شدگان و خبائث. چهارپایان حرام گوشت انواع مختلفی دارند: شکارچیان مانند شیر و پلنگ (درندگان) و مسخ‌شدگان مانند فیل، خرگوش، بوزینه، خوک، جوجه تیغی و سوسمار (مسخ).

برخی از حیوانات، مانند گرگ و خرس، تحت هر دو عنوان وحشی و مسخ هستند. کانگرو، سنجاب، سمور، خز و هر حیوان خبیث دیگر حرام است. (همان: ۲۹۷).